

Koncept, kontrast i humor w poezji Jana Andrzeja Morsztyna

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Władysław Tatarkiewicz, *Historia estetyki*, t. 3, Wrocław 1967, s. 446.
- Źródło: Barbara Fałęcka, *Jan Andrzej Morsztyn - poeta wirtuoz*, „Pamiętnik Literacki” 1977, nr 68/3.
- Źródło: Józef Heistein, *Historia literatury włoskiej*, Wrocław 1987, s. 117–118.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Cuda miłości*, [w:] D. Chemperek, A. Kalbarczyk, D. Trzeźniowski, *Język polski. Oblicza epok*, Warszawa 2019, s. 206.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Niestatek*, [w:] D. Chemperek, A. Kalbarczyk, D. Trzeźniowski, *Język polski. Oblicza epok*, Warszawa 2009, s. 206.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Do panny*, [w:] tegoż, *Poezja baroku*, wybór K. Sokulska, Wrocław 1997.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Do galerników*, [w:] tegoż, *Poezja baroku*, wybór K. Sokulska, Warszawa 1997.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, [w:] tegoż, *Do trupa*, wybór K. Sokulska, Wrocław 1997.

- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Do motyla*, [w:] tegoż, *Poezja baroku*, wybór K. Sokulska.
- .

Koncept, kontrast i humor w poezji Jana Andrzeja Morsztyna

Źródło: Charles J Sharp, licencja: CC BY-SA 4.0, dostępny w internecie: commons.wikimedia.org.

Czy istnieją cechy poezji barokowej odróżniające ją od poezji innych epok? I czy poeci epoki jedynie naśladowali obowiązujące wzory, czy też je współtworzyli?

Poezja Jana Andrzeja Morsztyna (1621–1693) to jeden z najdoskonalszych przykładów polskiej poezji barokowej. Jest to zarazem przykład twórczości, w której wyraźny styl poetycki autora wpisuje się w estetykę epoki i jej głównych artystycznych nurtów. W stylu Morsztyna występuje bogactwo środków poetyckich i retorycznych, ale ich głęboko przemyślane użycie podporządkowane jest nadrzędnemu celowi – zaskoczeniu czytelnika.

Twoje cele

- Omówisz najważniejsze cechy estetyki poetyckiej baroku.
- Wymienisz środki literackie charakterystyczne dla estetyki Jana Andrzeja Morsztyna.
- Rozpoznasz w wybranych utworach Jana Andrzeja Morsztyna środki artystyczne.
- Określisz funkcje humoru w omawianych tekstach Jana Andrzeja Morsztyna.

Przeczytaj

Poetycka estetyka baroku

Jan Andrzej Morsztyn był dzieckiem barokowej kultury dworskiej – człowiekiem wykształconym, znającym języki obce (francuski, włoski, łacinę), obytym w świecie i zorientowanym w kulturze swojej epoki. Świadomie korzystał z modnych wzorów poetyckich, wpisując się w **kulturę dworską** epoki. Najważniejszym ze wzorów, z których korzystał polski poeta, był model poezji stworzony przez Giambattistę Marina (1569–1625), włoskiego twórcę, starszego od Morsztyna o pokolenie, ale bardzo popularnego. Teksty tworzone według wzorca opracowanego przez Marina zalicza się do wspólnego kierunku poetyckiego – **marinizmu**. Znanca literatury włoskiej, Józef Heistein, w taki sposób charakteryzował ten prąd literacki:

((Józef Heistein

Historia literatury włoskiej

A oto zasadnicze cechy marinizmu, które w dużej mierze odpowiadają osobowości samego poety [Marina]: brak głębi w przedstawieniu uczuć ludzkich, [...] zimna gra rozsądku dominującego nad uczuciowością, a przy tym bogactwo zewnętrzne środków ekspresji, [...] błyskotliwość pomysłów, bogate słownictwo, niezaprzeczalne walory wersyfikacyjne. [...] Wszystko w utworze, zdaniem Marina, powinno służyć zdobyciu zainteresowania i aprobaty czytelnika. To zresztą w owym okresie było truizmem. Oryginalne natomiast w jego poglądach na poezję są zalecenia, w jaki sposób można to osiągnąć. Postulował więc Marino konieczność „zadziwiania” czytelnika poprzez atakowanie go niezwykleymi obrazami, dziwnymi, stale zaskakującymi zestawieniami.

Źródło: Józef Heistein, *Historia literatury włoskiej*, Wrocław 1987, s. 117–118.

Giambattista Marino (1569-1625) na portrecie (ok. 1619) Fransa Pourbusa młodszego (1569-1622)
Źródło: domena publiczna.

Sztuka konceptu

Marinizm jest zaliczany do prądów literackich tworzących nurt konceptystyczny. Estetyka **konceptyzmu** w centrum zainteresowania stawiała zaskoczenie czytelnika, a nawet jego zaszokowanie. Służyć temu miał oryginalny poetycki pomysł – **koncept**.

Władysław Tatarkiewicz pisze o tym w następujący sposób:

((**Władysław Tatarkiewicz**

Historia estetyki

[...] chodziło już nie o subtelność słów, lecz — wyobrażeń, myśli. Nazwę swą czerpał od hiszpańskiego „concepto”, a pośrednio od włoskiego „conchetto”, które to wyrazy znaczyły tyle co świetny i nieoczekiwany pomysł, błysk myśli, wyrażony lapidarnie, eliptycznie, epigramatycznie. [...] conchetto — concepto, bystra myśl, stanie się głównym pojęciem estetyki. Gracian powie: „Czym dla oczu piękno, a dla uszu harmonia, tym jest »concepto« dla umysłu.

Źródło: Władysław Tatarkiewicz, *Historia estetyki*, t. 3, Wrocław 1967, s. 446.

Koncept przejawiał się najczęściej w niezwykłym, zaskakującym zestawianiu przeciwieństw (kontrast), w oryginalnych skojarzeniach, w odkrywaniu lub wskazywaniu niedostrzegalnych na co dzień związków między elementami rzeczywistości. Ten artystyczny zamysł wynikał z pewnej filozofii. Giambattista Marino uważał, że świat w swej istocie jest tajemniczy, posiada złożoną i niejednoznaczną strukturę, a sztuka konceptu

miała służyć ujawnianiu owych złożonych dziwności świata. Twórca marinizmu był przekonany, że poetyckim narzędziem poznania jest nie tyle rozum, co szczególna wrażliwość zmysłów, z naciskiem na zmysł wzroku. Stąd na przykład w wierszach Morsztyna można obserwować niezwykle spiętrzenia obrazów poetyckich połączone z prostotą konstrukcji.

Celem konceptu barokowego było konstruowanie wniosków **paralogicznych**, wynikających z rozumowania pozornie poprawnego, które wykorzystywało metaforyczny sens przesłanek.

Koncept wiązał się z wykorzystaniem różnorodnych figur stylistycznych, takich jak kontrast, metafora, oksymoron, paradoks, enumeracja, gradacja. Nagromadzenie środków stylistycznych miało prowadzić właśnie do odkrycia prawdy nieoczywistej i przez to zaskakującej. Istotną rolę odgrywała także kompozycja, zarówno na poziomie zdania (składnia), jak i całego utworu.

Portret Jana Andrzeja Morsztyna (1621-1693) autorstwa Hyacinthe'a Rigauda z r. 1690

Źródło: domena publiczna.

Koncept w wierszu Jana Andrzeja Morsztyna *Do Zosie*

Do Zosie
(fragment)

<i>Żeś w swej twardości niezmienna, Nie dziw, boś wszytka kamienna:</i>	Autor prowadząc grę z czytelnikiem wychodzi od konwencjonalnego zestawienia: twardość – kamień. Wydaje się, że to konwencjonalna metafora: człowiek nieporuszony – człowiek z kamienia. Następnie jednak poeta podaje szereg dowodów na kamiennność kobiety.
<i>I usta masz rubinowe, I rzędy zębów perłowe, I ciało alabastrowe, I serce dyjamentowe.</i>	Autor formułuje tu osadzony w tradycji literackiej opis urody kobiecej, sformułowany w oparciu o barwę.
<i>Co za dziw, że bożek mały Nie przestrzelił twardej skały!</i>	Następuje oryginalna, zaskakująca pointa – wydobycie nowego aspektu znaczeń. Kryterium barwy (klejnotów i szlachetnych materiałów) zostaje zastąpione kryterium twardości. Tradycyjny opis urody kobiecej zyskuje zupełnie inną – niekonwencjonalną – wymowę. Odświeżona metafora pozwala sformułować pozornie logiczny, zaskakujący wniosek.

Jak pisze Barbara Fałęcka w pracy *Jan Andrzej Morsztyn – poeta wirtuoz*:

((Barbara Fałęcka

Jan Andrzej Morsztyn - poeta wirtuoz

Nieoczekiwany efekt osiągnięty został przy użyciu ostentacyjnie konwencjonalnych środków wyrazu artystycznego. Na odcinku kilku wersów toczy się żartobliwa gra z czytelnikiem, tyle że prowadzona w myśl odmiennych niż poprzednio zasad. I tu również spostrzegamy

wyraźny dowód istnienia świadomości twórczej obejmującej swym zasięgiem horyzont znacznie szerszy niż jednostkowy fakt poetycki. Tym horyzontem jest tradycja literacka. Podmiot sprawczy utworu dysponuje wiedzą o tym, jakie środki wypowiedzi poetyckiej uległy na jej tle **skonwencjonalizowaniu**, i wiedza ta pozwala mu przewidywać reakcję odbiorcy. Potrzebne jest to do wprowadzenia elementu niespodzianki, leżącego u podstaw najogólniej pojętej teorii konceptu, który ma być – powtórzmy – „światnym i nieoczekiwanym pomysłem”. Pomysłowość, a w związku z tym niekonwencjonalność ujęcia konwencjonalnych **tropów** poetyckich osiągnięta została poprzez wydobywanie odmiennego niż dotąd aspektu prezentowanych zjawisk, co z kolei pozwala na ich przewartościowanie. [...]

Przyrównanie części kobiecego ciała do klejnotów ze względu na barwę było niekwestionowanym komplementem. Natomiast ujawnienie odmiennego aspektu, „kamienności”, pozwala ten tradycyjny komplement żartobliwie zdeprecjonować.

Źródło: Barbara Fałęcka, *Jan Andrzej Morsztyn - poeta wirtuoz*, „Pamiętnik Literacki” 1977, nr 68/3.

Wskazując na rozróżnienie konceptu myślowego, rozumianego w kategoriach poznawczych i konceptu słownego, Barbara Fałęcka zauważa, że analiza wierszy Morsztyna pozwala wyróżnić wariant trzeci.

((**Barbara Fałęcka**

Jan Andrzej Morsztyn - poeta wirtuoz

Koncept nie odzwierciedla tu charakterystycznej dla epoki postawy wobec świata, polegającej na wydobywaniu jego paradoksalnej złożoności. Nie jest też wyłącznie grą słów [...]. Jest on przede wszystkim „nastawiony na siebie”, toteż jego główna funkcja polega na wyeksponowaniu własnej doskonałości artystycznej.

Źródło: Barbara Fałęcka, *Jan Andrzej Morsztyn - poeta wirtuoz*, „Pamiętnik Literacki” 1977, nr 68/3.

Kontrast w sonecie *Cuda miłości*

((**Jan Andrzej Morsztyn**

Cuda miłości

Karmię **frasunkiem** miłość i myśleniem,
Myśl zaś pamięcią i pożądliwością,
Żądze nadzieją karmię i **gładkością**.
Nadzieję bajką i próżnym błędzeniem.

Napawam serce pychą z omamieniem.
Pychę zmyślonym **weselem** z śmiałością.
Śmiałość szaleństwem **pasę** z wyniosłością.
Szaleństwo gniewem i złym zajętrzeniem.

Karmię frasunek płaczem i wzdychaniem,
Wzdychanie ogniem, ogień wiatrem **prawie**,
Wiatr **zasię** cieniem, a cień oszukaniem.

Kto kiedy słyszał o takowej sprawie,
Że i z tym o głód cudzy się staraniem
Sam przy tej wszytkiej głód ponoszę strawie.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Cuda miłości*, [w:] D. Chemperek, A. Kalbarczyk, D. Trześniowski, *Język polski. Oblicza epok*, Warszawa 2019, s. 206.

Tekst został zbudowany na koncepcie opartym na spiętrzonej metaforze karmienia uczuć i myśli mówiącego jego własnymi przeżyciami i doznaniem powiązanych ze sobą łańcuchem skojarzeń. To, co rozpoczyna ciąg wyliczeń „pokarmów” na początku wiersza (frasunek), staje się pierwszym karmionym uczuciem wymienionym w jego drugiej części. Całość wieńczy dowcipna puenta, w której mówiący stwierdza, że przy tylu pokarmach dostarczanych swym przeżyciom, on sam pozostaje głodny.

I strofa

W pierwszej strofie występuje wiele kontrastów znaczeniowych:

- miłość (radosne uczucie) – frasunek (smutek),
- miłość (uczucie) – myślenie (rozum),
- myśl (teraźniejszość) – pamięć (przeszłość),
- myśl (rozum) – pożądliwość (zmysły),
- żądza (teraźniejszość) – nadzieja (przyszłość),
- nadzieja (rzeczywistość) – bajka (złudzenie).

II strofa

III strofa

Koncept i kontrast w wierszu *Niestatek*

Charakterystycznym dla estetyki literackiej Jana Andrzeja Morsztyna przykładem zastosowania konceptu opartego na kontraście jest wiersz *Niestatek*:

⌋⌋ Jan Andrzej Morsztyn

Niestatek

Oczy są ogień, czoło jest zwierciadłem,
Włos złotem, perłą zęb, **płec** mlekiem zsiadłem,
Usta korałem, purpurą **jagody**,
Póki mi, panno, dotrzymujesz zgody.
Jak się zwadzimy – jagody są trądem,
Usta czeluścią, **płec** **blejwasem** **bladem**,
Zęb **szkapią** kością, włosy pajęczyną,
Czoło magłownią, a oczy perzyną.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Niestatek*, [w:] D. Chemperek, A. Kalbarczyk, D. Trześniowski, *Język polski. Oblicza epok*, Warszawa 2009, s. 206.

Koncept utworu

Utwór opiera się na koncepcie polegającym na ukazaniu zmian w postrzeganiu ukochanej przez kochanka w zależności od stanu ich wzajemnych relacji. To, co postrzega on w niej jako piękne, gdy oboje są w zgodzie, staje się brzydkim w czasie kłótni. Turpistyczne przedstawienie kochanki w drugiej części wiersza kontrastuje z idealizacją jej urody w części pierwszej. Wiersz ma w obu częściach charakter hiperboli (przesadni), przez co nabiera cech humorystycznych. Poeta zapisuje w nim obserwację, że zakochani nie potrafią zachować dystansu do własnego postrzegania obiektu miłości pod wpływem uczuć do niego.

Zawarte w tekście kontrasty znaczeniowe to:

- purpura – trąd (o policzkach),
- koral – czeluść (o ustach),
- zsiadłe mleko – blejwas blade (o cerze),
- perła – szkapia kość (o zębach),
- złoto – pajęczyna (o włosach),
- zwierciadło – magłownia (o czole),
- ogień – perzyna (o oczach).

Słownik

kultura dworska

kultura charakterystyczna dla dworów magnackich, książęcych lub królewskich, wyrafinowana i wyrozumowana, pełna przepychu, a równocześnie ludyczna (o charakterze zabawowym)

marinizm

barokowy prąd literacki, wzorowany na poezji Giambattisty Marina, stawiającej sobie za cel zaskoczenie czytelnika; charakterystyczne dla marinizmu jest wykorzystywanie konceptu i kontrastu oraz stosowanie wyszukanych form kompozycyjnych i wersyfikacyjnych

koncept

(łac. *conceptus* – uchwyt, ujęcie) – pomysł poetycki, śmiała metafora, kontrast lub analogia, paradoksalne, zaskakujące ujęcie tematu służące zaskoczeniu czytelnika

konceptyzm

(łac. *conceptus* – uchwyt, ujęcie) – nurt poetycki w epoce baroku obejmujący prądy literackie występujące w różnych europejskich poezjach narodowych; estetyka konceptystyczna celowała w zaskakiwanie, a nawet szokowanie czytelnika niezwykle, odkrywczymi sensami i wyszukаныmi rozwiązaniami formalnymi, czemu w szczególności służyło użycie konceptu

konwencjonalizacja

posługiwanie się w utworze literackim określoną konwencją artystyczną

paralogizm

(z gr. *paralogismós* od *parálogos* – niespodziewany, nierozsądny; od *para* – obok i *logos* – mowa, słowo, wypowiedź) – błędne rozumowanie, które prowadzi do fałszywego wniosku (w poetyce Morsztyna stosowane świadomie, celem zrealizowania konceptu)

tropy stylistyczne

(z gr. *tropos* – zwrot, obrócenie) – łączenie poszczególnych wyrazów w większe całości na poziomie wyrażenia, członu syntaktycznego lub zdania

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą myśli i uzupełnij ją, podając przykłady wyrafinowania konstrukcyjnego w utworach Jana Andrzeja Morsztyna

Polecenie 2

Zapoznaj się z sonetami Jana Andrzeja Morsztyna. Zwróć uwagę na zawarte w nich koncepty. Wynotuj kontrasty znaczeniowe, na których opierają się koncepty.

Jan Andrzej Morsztyn

Do panny

Tysiąckroć, moja bohaterko cudna.

Chcę z tobą stałe zawierać przymierze

I spisać nasze mowę na papierze.

I ty do tego nie dasz się być trudna.

Ale ja idę wprost, a tyś obłudna,

Bo choć Ja mieszkać w pokoju chcę szczerze,

Twe usta zdrajcy, twe oczy szalbierze

Marczą ze mną jako rota ludna.

Łacno tak wygrać, bo gdy się ja boju

Napieram, stoisz przy umownej radzie.

Kiedy zaś spuszczę i wierzę w pokój,

Ty wojnę rześko zaczynasz na zdradzie.

Przebóg, przymierza! A że nie dla stroju

Przymierza proszę, weź serce w zakładzie.

” Jan Andrzej Morsztyn

Do panny

Tysiąckroć, moja bohaterko cudna.

Chcę z tobą stałe zawierać przymierze

I spisać nasze mowę na papierze.

I ty do tego nie dasz się być trudna.

Ale ja idę wprost, a tyś obłudna,

Bo choć Ja mieszkać w pokoju chcę szczerze,

Twe usta zdrajcy, twe oczy szalbierze

Marcują ze mną jako rota ludna.

Łacno tak wygrać, bo gdy się ja boju

Napieram, stoisz przy umownej radzie.

Kiedy zaś spuszczę i wierzę w pokój,

Ty wojnę rześko zaczynasz na zdradzie.

Przebóg, przymierza! A że nie dla stroju

Przymierza proszę, weź serce w zakładzie.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Do panny*, [w:] tegoż, *Poezja baroku*, wybór K. Sokulska, Wrocław 1997.

Jan Andrzej Morsztyn

Do motyla

Lekko, motylu! Ogień to szkodliwy!

Strzeż się tej świece i tej jasnej twarzy,

W której się skrycie śmierć ozdobna żarzy,

I nie bądź swego męczeństwa tak chciwy.

Sam się w grób kwapisz i w pogrzeb zdradliwy,

Sam leziesz w trunnę i tak ci się marzy,

Że cię to zbawi, co cię na śmierć sparzy.

– Ach! Jużes poległ, gachu nieszczęśliwy!

Aleś w tym szczęśliw, że z pocałowaniem

I dokazawszy zawziętej rozpusty

Z swoją kochaną rozstałeś się świecą.

O! Gdybyż wolno równym powołaniem

Dla tej, której się ognie we mnie niecą,

Umrzeć, złożywszy pierwej usta z usty!

Na krzyżyk na piersiach

O święta mego przyczyno zbawienia!

Któż cię wniósł na tę jasną Kalwaryją,

Gdzie dusze, które z łaski twojej żyją

W wolności, znowu sadzasz do więzienia?

Z którego jeśli już oswobodzenia

Nie masz i tylko męki grzech omyją,

Proszę, niech na tym krzyżu ja pasyją

I krucyfiksem będę do wytchnienia.

A tam nie umrę, bo patrząc ku tobie,

Już obumarła nadzieja mi wstaje

I serce rośnie rozgrzane piersiami.

Nie dziw, że zmarli podnoszą się w grobie,

Widząc, jak kiedyś, ten, co żywot daje,

Krzyż między dwiema wystawion łotrami.

” Jan Andrzej Morsztyn

Do motyla

Lekko, motyłu! Ogień to szkodliwy!

Strzeż się tej świece i tej jasnej twarzy,

W której się skrycie śmierć ozdobna żarzy,
I nie bądź swego męczeństwa tak chciwy.

Sam się w grób kwapisz i w pogrzeb zdrażliwy,
Sam leziesz w trunnę i tak ci się marzy,
Że cię to zbawi, co cię na śmierć sparzy.
— Ach! Jużes poległ, gachu nieszczęśliwy!

Aleś w tym szczęśliw, że z pocałowaniem
I dokazawszy zawziętej rozpusty
Z twoją kochaną rozstałeś się świecą.

O! Gdybyż wolno równym powołaniem
Dla tej, której się ognie we mnie niecą,
Umrzeć, złożywszy pierwej usta z usty!

Na krzyżyk na piersiach
O święta mego przyczyno zbawienia!
Któż cię wniósł na tę jasną Kalwaryją,
Gdzie dusze, które z łaski twojej żyją
W wolności, znowu sadzasz do więzienia?

Z którego jeśli już oswobodzenia
Nie masz i tylko męki grzech omyją,
Proszę, niech na tym krzyżu ja pasyją
I krucyfiksem będę do wytchnienia.

A tam nie umrę, bo patrząc ku tobie,
Już obumarła nadzieja mi wstaje
I serce rośnie rozgrzane piersiami.

Nie dziw, że zmarli podnoszą się w grobie,
Widząc, jak kiedyś, ten, co żywot daje,
Krzyż między dwiema wystawion łotrami.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Do motyla*, [w:] tegoż, *Poezja baroku*, wybór K. Sokulska.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Określ cechy poezji barokowej, a szczególnie marinizmu.

zaskakujące zestawienia znaczeniowe

szczerść wyrażania uczuć

wyszukane konstrukcje formalne

bogactwo środków artystycznych

Ćwiczenie 2

Wskaż cechy barokowego konceptu.

refleksja zawarta w puencie wiersza

barokowa forma wersyfikacyjna

zaskakujący pomysł znaczeniowy lub konstrukcyjny

główna idea wiersza barokowego

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj pojęciom konceptu i kontrastu ich charakterystyczne przejawy.

koncept

analogia

antyteza

paradoks

metafora

oksymoron

paralelizm

kontrast

Ćwiczenie 4

Połącz w pary środki składniowe, składniowo-semantyczne, semantyczne, wersyfikacyjne:

antyteza

oktostych

homonim

analogia

paralelizm składniowy

powtórzenie zdania

sonet

antonim

Ćwiczenie 5

Dopasuj środki stylistyczne zastosowane w wierszu *Niestatek* do funkcji, jaką pełnią.

Środek stylistyczny	Funkcja
antyteza	____
wyliczenie	____
metafory	____
hiperbola	____

określenie stosunku podmiotu lirycznego do zgody i niezgody; zwiększanie walorów artystycznych wiersza

wyolbrzymienie znaczenia uroku adresatki wiersza lub jej antypatyczności dla podmiotu lirycznego

wzmocnienie znaczenia wypowiedzi

zaskoczenie odbiorcy, ukazanie różnicy między zgodną a niezgodną postawą

Ćwiczenie 6

Określ, w jaki sposób w pierwszych wersach sonetu *Cuda miłości* zarysowuje się koncept utworu.

« Karmię frasunkiem miłość i myśleniem,
Myśl zaś pamięcią i pożądliwością [...].

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij symboliczne znaczenie słów: „ogień”, „wiatr”, „cień” w kontekście treści sonetu *Cuda miłości*.

Ćwiczenie 8

Stwórz własny wiersz oparty na koncepcie.

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Oparek

Przedmiot: Język polski

Temat: Koncept, kontrast i humor w poezji Jana Andrzeja Morsztyna

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, argumentacji i udziału w dyskusji.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

4) wyjaśnia, w jaki sposób użyte środki retoryczne (np. pytania retoryczne, wyliczenia, wykrzyknienia, paralelizmy, powtórzenia, apostrofy, przerzutnie, inwersje) oddziałują na odbiorcę;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Lektura obowiązkowa

13) wybrane wiersze następujących poetów: Daniel Naborowski, Jan Andrzej Morsztyn, Mikołaj Sęp-Szarzyński;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- podaje przykłady wyrafinowanej konstrukcji utworów Morsztyna;
- wskazuje w utworach kontrasty znaczeniowe, na których opierają się koncepty;
- bierze udział w dyskusji na temat Jana Andrzeja Morsztyna;
- omawia znaczenie konceptu, kontrastu i humoru w poetyce Morsztyna;
- pisze wypracowanie na temat źródeł humoru w poezji Morsztyna.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel omawia krótko kulturę baroku dworskiego. Prezentuje postać Morsztyna i charakteryzuje zbiory utworów J.A. Morsztyna *Lutnia* oraz *Kanikuła albo Psia gwiazda*, w których zamieszczone zostały erotyki wzorowane na utworach Mariniego. Nauczyciel zaznacza, że Morsztyń inspirował się również poezją Horacego, Owidiusza, Marcjałisa, twórczością pisarzy łacińskich oraz utworami Sarbiewskiego i Kochanowskiego.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał i wprowadza ich w temat lekcji, nawiązując do wykształcenia J.A. Morsztyna i jego znajomości literatury europejskiej. Następnie wraz z uczniami ustala cele zajęć i kryteria sukcesu.
2. Nauczyciel robi krótki wykład na temat zmieniającego się stosunku badaczy do poezji Morsztyna – wirtuoz słowa bywał krytykowany za nadmierną precyzję, formę doskonałą aż do sztuczności, chłód, dystans.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treścią sekcji „Przeczytaj”. Następnie przechodzą do sekcji „Mapa myśli”, zapoznają się z informacjami tam zawartymi,

dobierają się w pary i wykonują polecenie 1. Nauczyciel prosi kilka wybranych osób o zaprezentowanie odpowiedzi – podanie przykładów wyrafinowanej konstrukcji utworów Morsztyna.

Uczniowie zapoznają się z kolejnymi utworami Morsztyna i wykonują polecenie 2.

2. Uczniowie przechodzą do sekcji „Sprawdź się” i wykonują kolejno ćwiczenia 1-8.

Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel ocenia i komentuje.

3. Nauczyciel inicjuje rozmowę o relacji między formą a treścią w poezji Morsztyna, formułując temat dyskusji: J.A. Morsztyn – piewca miłości czy chłodny conceptualista?

4. Nauczyciel podsumowuje dyskusję – może tu przywołać zdanie Weintrauba:

Poezja Morsztyna to poezja o bardzo wyraźnym piętnie dworskim. Z erotyków jego wywiedzieć się można, jaka była na dworze aura gry miłosnej, jak dworzanin zalecał się damie swego serca. Ale bardzo naiwny byłby czytelnik, który chciałby w tych erotykach doszukiwać się dziejów miłosnych poety. Idzie w nich nie tyle o ekspresję uczuć, co o popisanie się wymyślnym, nieoczekiwanym komplementem. [...] Co najważniejsza, poetyka, tak renesansowa jak i barokowa, uważała takie adaptacje obcej poezji, przede wszystkim klasycznej, za cenne i oryginalne osiągnięcia poetyckie. Dopiero poetyka romantyczna, domagająca się ekspresji tego w poezji, co poeta przeżywał, wprowadziła tu rewolucję, stworzyła inne, nie językowe kryterium oryginalności. [...] Toteż paradoksalnie, mimo że w poezji tej stale jest się skłonny do wylewania łez i ustawicznie słyszy się skargi na nieznośne żary miłości, jest ta poezja świadectwem oschłości uczuciowej jej autora. [...] Morsztyn wspaniale władał polszczyzną i był wirtuozem w eksplorowaniu jej możliwości. Jego wiersze, które jako ekspresja uczuć muszą się nam wydać sztuczne, wymęczone, potrafią zachwycać pomysłowością w operowaniu językiem, brawurą w eksploataowaniu możliwości polszczyzny.

W. Weintraub, *Wstęp* [w:] J.A. Morsztyn, *Wybór poezji*, Wrocław 1998, s. VII. BN I257.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel prosi chętnego ucznia o podsumowanie: wypowiedź na temat znaczenia konceptu, kontrastu i humoru w poetyce Morsztyna i – jeśli to potrzebne – uzupełnia informacje.
2. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat spełnienia kryteriów sukcesu.
3. Na zakończenie nauczyciel może zaznaczyć, że choć wyrafinowanie i humor w poezji Morsztyna bywały powodem oskarżania go o oschłość uczuciową, to współcześni badacze uważają taki sąd za błędny. Grzegorz Tomicki w pracy Jana Andrzeja Morsztyna „Cuda miłości”: kilka uwag o poezji i precyzji stawia interesujące pytanie:
Czy Morsztyn, kreując podmiot utworu naznaczony – założmy, że tak w istocie jest – „oschłością uczuć”, deklaruje tym samym własną oschłość, czy też ujawnia, demaskuje, poddaje krytyce konwencje (nie tylko literackie) epoki i środowiska, w którym przyszło mu funkcjonować?

Praca domowa:

1. Napisz wypracowanie na temat: Źródła humoru w poezji J.A. Morsztyna. Twoja praca powinna zawierać co najmniej 400 słów.

Materiały pomocnicze:

- Krzysztof Mrowcewicz, *Trivium poetów polskich epoki baroku: klasycyzm – manieryzm – barok*, Warszawa 2005.
- https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r2008-t99-n1/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r2008-t99-n1-s31-44/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r2008-t99-n1-s31-44.pdf

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Mapa myśli”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.